

2016-11-03

Justitiedepartementet
Straffrättsenheten

Remissyttrande över SOU 2016:42 – Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling m.m.

RFSL (Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter) har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling m.m.* (SOU 2016:42) och lämnar härmed över sitt yttrande. RFSL verkar för det övergripande syftet att förbättra helhetsituationen för homosexuella, bisexuella, transpersoner och andra personer med queera uttryck och identiteter (hbtq-personer) i Sverige och internationellt.

Sammanfattning och grundläggande ställningstaganden

RFSL välkomnar utredningens intention att försvåra exploatering och utnyttjande av människor. För att kunna uppnå det behövs sociala insatser som lindrar social och ekonomisk utsatthet. I de delar av utredningens förslag som tar sikte på att förstärka skyddet för barn att bli utsatta för sexuella övergrepp, inklusive det övergrepp det innebär för en person under 18 år att erhålla ersättning för en sexuell tjänst, instämmer RFSL med utredningens förslag. När det gäller vuxna personer som säljer sexuella tjänster förordar RFSL i första hand fokus på ett aktivt motarbetande av den sociala exkludering dessa personer utsätts för. För att åstadkomma sådant fokus krävs utveckling av ett socialt arbete med erbjudande av skadereducerande insatser. Sexarbete som sker utifrån ett ekonomiskt, socialt, psykosocialt eller fysiskt tvång ska motverkas, då det riskerar skada de inblandade parterna. RFSL ser dock inte en kriminaliserande lagstiftning som en lösning som gagnar den som, utan att tvång är inblandat, säljer sexuella tjänster. Detta då kriminalisering riskerar förstärka stigmatiseringen, utsattheten och utanförskapet som dessa personer tvingas leva med. I den sociala inkludering av sexarbetare, för att bryta stigmatisering, utsatthet och utanförskap, som RFSL förordar ingår stöd till sexarbetares egna organisationer. Beslutsfattare behöver också ta de erfarenheter på allvar som sexarbetares företrädare framför och det finns behov av en kraftig ökning och diversifiering av samhällliga stödinsatser, med målsättning att i högre grad hjälpa de som vill upphöra att ha sex mot ersättning. RFSL förordar en reformering av den nuvarande sexköpslagen på så sätt att köp av sexuella tjänster inte under alla omständigheter är kriminaliserat. Detta då kriminalisering av köp riskerar att bidra till sexarbetares stigmatisering och utsatthet. RFSL avvisar således inte att viss kriminalisering på området behöver bestå för att skydda den som mot sin vilja exploateras och utnyttjas för att sälja sexuella tjänster.

I RFSL:s principprogram (antaget senast 2012) framförs att lagstiftningen om förbud mot köp av sexuella tjänster vilar på en analys av sexarbete ur ett könsmaktsperspektiv, där det ses som ett exempel på mäns sexualiserade våld mot kvinnor. Att lagen utgår från en heteronormativ förståelse av sexarbete exkluderar en stor majoritet av de personer som tillhör gruppen hbtq-personer som säljer och/eller köper sexuella tjänster, vilket bidrar till att förenkla bilden av sexarbete och försvårar för de personer som söker hjälp i de fall de inte passar in i den analys som ligger till grund för lagen.

Skam och skuld är effektiva fenomen som riskerar försätta individer och grupper i än mer utsatta situationer än vad som hade behövt ske. Den förstärkta stigmatisering och utsatthet för de som säljer sexuella tjänster som kriminaliseringen riskerar leda till är RFSL:s främsta invändning mot nuvarande förbud mot köp av sexuella tjänster. Rätten och tillgången till hälsa försämras och social exkludering försätter individer i utsatta positioner. Oavsett orsak till att någon har sex mot ersättning ska inte samhället bidra till stigmatisering och medverka till ytterligare utsatthet. Karaktären på situationer då personer har sex mot ersättning skiljer sig kraftigt åt och innehåller vida skillnader i fråga om förhandlingsmöjlighet och utrymme att påverka situationen. Det är ett grundläggande förhållningssätt av RFSL att erkänna att en och samma handling, att ha sex mot ersättning, i en del fall kan grunda sig på frivillighet i form av ett genomtänkt val och i andra fall kan grunda sig på en utnyttjandesituation där den som säljer sex är värnlös. Ett förstärkt arbete för att förhindra människohandel och annan exploatering av människor är av stor vikt och RFSL anser att nuvarande lagstiftning gällande människohandel i en framtida översyn behöver förtydligas för att bli ett mer verksamt verktyg mot bl.a. människohandel för sexuella ändamål.

För RFSL:s del är det viktigt att lagstiftningen inte försvårar insatser, exempelvis skadereducerande sådana, som kan förbättra människors liv och skydda deras framtida hälsa. Det finns exempel på att hivpreventiva insatser gentemot personer som säljer och köper sexuella tjänster har stoppats, med hänvisning till nuvarande lagstiftning. Kondomutdelning till köpare har till exempel ansetts vara en uppmaning till brott. Detta ser RFSL mycket allvarligt på. RFSL vill framhålla att FN:s organ för frågor som rör hiv och aids, UNAIDS, uttrycker att det är centralt att människor som själva berörs av lagstiftningar, och andra åtgärder som har betydelse för det hivpreventiva arbetet, tillfrågas och tas hänsyn till vid utformning och översyn av lagar och åtgärder. UNAIDS menar även att kriminaliserande lagstiftning kring köp och sälj av sexuella tjänster har en negativ effekt på hivpreventionen.

Ställningstaganden gällande utredningens lagförslag

- RFSL tillstyrker intentionen med utredningens förslag om införande av ett grovt brott vid köp av sexuell tjänst.
- RFSL tillstyrker utredningens förslag om att ett undantag från kravet om dubbel straffbarhet inte bör införas för brottet köp av sexuell tjänst och avråder starkt från att ett sådant undantag införas.
- RFSL tillstyrker utredningens samtliga förslag till lagändringar gällande brottet köp av sexuell handling av barn.

- RFSL tillstyrker utredningens förslag gällande skärpt oaksamhetskrav för gärningsmän beträffande brottsoffrets ålder vid sexualbrott mot barn. RFSL menar dock att ett utrymme riskerar att kvarstå för att även fortsättningsvis kunna ta hänsyn till målsägandes kroppsutveckling och vill därför se ett förtydligande om detta i förarbetena till en lagändring.

Brottet köp av sexuell tjänst ska gradindelas

Utredningens uppdrag har varit att utvärdera vilka straff som är rimliga och om en gradindelning är att föredra gällande brottet köp av sexuell tjänst. RFSL välkomnar intentionen att skydda individer och grupper från att exploateras och utnyttjas, även om förslagen (i kapitel 3.7.3, sid 93) rör en lag som RFSL är kritisk till. RFSL ser fördelar med att sådana köp av sexuell tjänst som föreslås rymmas under det föreslagna brottet grovt köp av sexuell tjänst är kriminaliserade. Det finns anledning att lagstiftningen, genom att inneha ett förbud mot sexuell tjänst i vissa fall, skyddar personer som befinner sig i en skyddslös eller på annat sätt utsatt situation. Sådana exempel på att befinna sig i en skyddslös eller på annat sätt utsatt situation som ges av utredningen (sid 103), en beroendeställning till den som köper en sexuell tjänst, intellektuell funktionsnedsättning, märkbar alkohol- eller drogpåverkan eller att vara utsatt för människohandel, är alla situationer då RFSL menar att köp av sexuell tjänst bör vara fortsatt kriminaliserat. För att tillämpningen av en sådan kriminalisering av grovt köp av sexuell tjänst inte ska riskera bli för omfattande, och exempelvis även kunna rymma situationer då BDSM-sex erbjudits mot ersättning, skulle dock en vidare utredning av brottets utformning behövas. RFSL förordar nedan att regeringen tillsätter en ny utredning, med uppgift att förutsättningslöst utvärdera förbudet mot köp av sexuell tjänst. En uppgift för en sådan utredning kunde vara att överväga utformning i lagen för hur köp av sexuell tjänst inte längre under alla omständigheter är kriminaliserat. Att en avgränsning av brottet är möjlig stärks av det förhållande att Finland i sin strafflag har det, i förhållande till brottet köp av sexuell tjänst, mer avgränsade brottet utnyttjande av person som är föremål för sexhandel, i vilket att vara föremål för människohandel och koppleri innefattas.

Som framhållits ovan menar RFSL att nuvarande lagstiftning, som kriminaliserar köp av sexuella tjänster, utsätter individer som har sex mot ersättning för risker för negativa konsekvenser. RFSL hänvisar till ett behov av kraftigt förstärkta sociala insatser för att inte riskera försätta individer och grupper i ytterligare utsatthet på grund av lagens stigmatiserande verkan. I betänkandet *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008* (SOU 2010:49) beskrivs att "personer som utnyttjas i prostitution" menar att "kriminaliseringen förstärkt det sociala stigma det innebär att sälja sex." Vidare anförs: "När det gäller de personer som fortfarande utnyttjas i prostitution måste ovan nämnda negativa effekter av förbudet som de beskriver närmast betraktas som positiva sett utifrån perspektivet att syftet med lagen är att bekämpa prostitutionen." (sid 129-130). RFSL menar att det är anmärkningsvärt att en statlig utredning framhåller stigmatisering av en grupp som något positivt. RFSL betraktade inte den utvärdering som denna utredning utförde som oberoende och förordar att regeringen tillsätter en ny utredning, med uppgift att förutsättningslöst utvärdera förbudet mot köp av sexuell tjänst. I en ny utvärdering måste man förmå se till frågans komplexitet och också respektera de uppfattningar som förs fram av människor som har egna erfarenheter av att sälja sexuella tjänster.

På grund av sexköpslagens heteronormativa utgångspunkt bidrar den till en förenkling av situationer kring sexarbete. Att sexköpslagen vilar på en analys av sexarbete ur ett könsmaktsperspektiv, som ser sexköp som ett exempel på mäns sexualiserade våld mot kvinnor, gör att de som inte passar in i den modellen osynliggörs. (Exempelvis har studier som RFSL gjort visat att män som har sex mot ersättning och som säljer till män både identifierar sig som homosexuella och som heterosexuella.) I förlängningen riskerar det att leda till ökade svårigheter för personer som inte passar in i den analys som ligger till grund för lagen om de söker stöd och hjälp. I studier framkommer det att hbtq-personer tenderar att oftare ha erfarenhet av sex mot ersättning än andra. En konsekvens av lagens utgångspunkt som RFSL identifierat är att stödjande insatser främst riktar sig till och når cis-kvinnor. Det är av stor vikt att de som i dag osynliggörs av lagstiftningen och i stor utsträckning glöms bort, främst transpersoner och cis-män, inte utsätts för ytterligare utanförskap eller stigmatisering. I studier framkommer det att hbtq-personer tenderar att ha mer erfarenhet av sex mot ersättning än andra. Befolkningsrepresentativa studier har också visat att cis-killar har erfarenheter av sex mot ersättning i större utsträckning än vad cis-tjejer har. RFSL kan inte nog understryka hur viktigt det är att arbete kring sex mot ersättning inte utgår från heteronormativa antaganden om vem som har sex mot ersättning och vem som köper sex. Personer som inte överensstämmer med lagstiftningens ideologiska förankring osynliggörs och utestängs i stor utsträckning. Grupper som redan osynliggörs får inte riskera utsättas än mer på grund av en analys som ytterligare försätter dem i periferin.

Lagstiftarens intention att förhindra exploatering av människor är välkommen och för att uppnå detta behövs insatser som stärker individer och grupper som utnyttjas. Olika typer av stödinsatser behövs från samhället för att stärka de som löper risk för att utnyttjas. Så som lagen om förbud av köp av sexuella tjänster är utformad gör den ingen skillnad på orsaken till att personer har sex mot ersättning. Med denna utgångspunkt blir exempelvis ett empowerment-perspektiv när det gäller stöd till människor som säljer sexuella tjänster omöjligt. RFSL anser att det är av stor vikt att öka kunskaperna om sexuell utsatthet och att bemöta sådana normer och föreställningar som i förlängningen riskerar leda till exploatering och maktmissbruk. RFSL efterfrågar stöd som stärker de som vill sluta eller aldrig valt att sälja sexuella tjänster och även stöd till de som inte vill sluta.

I RFSL Ungdoms rapport *Sex för X* (2015) framkommer att de som önskar stöd är de som i störst utsträckning har erfarenhet av sexuell tvång eller att ha tvingats ha sex mot ersättning. Övriga efterlyser inte samma behov av stöd då de uppger att de har eller har haft sex mot ersättning frivilligt av olika orsaker. RFSL efterfrågar utökade hälsoinsatser till alla som är i behov av det, oavsett om en önskar sluta ha sex mot ersättning eller om en inte vill sluta. Oavsett orsak till att personer har sex mot ersättning har alla rätt till en god hälsa och ett tryggt liv. Riktat hälsofrämjande arbete ska kunna bedrivas på ett sådant sätt att det når de som behöver det som mest. Ur ett hivpreventionsperspektiv behöver det vara tydligt att det inte kan anses vara brottsligt att bedriva hivprevention riktad till köpare av sexuella tjänster. Hivprevention måste nå alla särskilt utsatta grupper. Personer som har sex mot ersättning får inte riskera högre utsatthet för hiv som en följd av kriminaliserande lagstiftning som försätter dem i utsatthet eller för att hivprevention inte får riktas till köpare av sexuella tjänster. Många personer med erfarenhet av sex mot ersättning vittnar om att det är vanligt att personer som köper sexuella tjänster efterfrågar kondomlösa samlag. En lagstiftning som kan medföra att

det är olagligt att rikta särskilda informationsinsatser till en prioriterad preventionsgrupp gällande hiv gör det mycket svårt att bedriva omfattande och effektiv hivprevention som möjliggör beteendeförändring, i detta fall insatser mot personer som köper sexuella tjänster.

RFSL vill poängtera att om en gradindelning införs av brottet köp av sexuell tjänst måste de sociala insatserna öka kraftigt. En gradindelning, där brottet grovt köp av sexuell tjänst inte har med böter i straffskalan, riskerar, utan ökade sociala insatser, leda till att de personer som säljer sexuella tjänster som är mest utsatta på så sätt att de exempelvis inte talar svenska, befinner sig i ekonomisk utsatthet, injicerar droger eller är föremål för människohandel kan få en försvärad situation. Detta på så sätt att det förhållande att köpare kommer löpa större risk att dömas till ett strängare straff än böter vid en eventuell lagändring kan leda till att sexarbetare som redan befinner sig i en utsatt position blir tvingade att sänka priserna för sex mot ersättning. Vidare bör stöd tillfalla organisationer som samlar de som har sex mot ersättning, vilka erbjuder samhället kunskaper om gruppen och sexsäljare empowerment, i syfte att bl.a. stärka rätten till hälsa. RFSL efterfrågar därutöver ökade insatser mot människohandel och förändringar av en asylpolitik som tvingar människor som blir papperslösa till exploaterande arbetsförhållanden. Att ha varit utsatt för människohandel i Sverige ska också, menar RFSL, kunna utgöra en grund för att beviljas uppehållstillstånd.

Ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet för köp av sexuell tjänst bör inte införas

RFSL anser i linje med utredningen (i kapitel 3.7.5, sid 106) att Sverige inte ska ta initiativ till att bryta den befintliga systematiken i när undantag införs i brottsbalken vad gäller kravet på dubbel straffbarhet. Utredningen har haft i uppdrag att oavsett ställningstagande avseende undantag från kravet om dubbel straffbarhet ta fram ett förslag på hur ett sådant skulle kunna se ut. I det förslaget omfattas brottet köp av sexuell tjänst, grovt köp av sexuell tjänst och försök till brott i den utsträckningen brotten är straffbara på försöksstadiet. Ett införande av ett undantag skulle kraftigt principiellt avvika från dagens systematik och därmed riskera öppna för att andra länder följer Sveriges exempel gällande helt andra brott. Sverige bör inte bidra till att öppna upp för det.

RFSL ser positivt på att ett antal brott redan i dag är undantagna från kravet på dubbel straffbarhet. Omkring de brotten finns en bred internationell samsyn. De brotten gäller människohandel, olika slag av äktenskapstvång och vissa barnpornografibrott. Ett stort antal sexualbrott är också undantagna från kravet på dubbel straffbarhet under förutsättning att ett sådant brott har begåtts mot en person som inte har fyllt 18 år. Det gäller för våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, koppleri och grovt koppleri. Dessa brott kan och ska fortsättningsvis alltså bestraffas i Sverige även om de skulle vara straffria i det land där de begicks.

Gällande brottet köp av sexuell tjänst råder ingen internationell samsyn och det är olyckligt om Sverige skulle bli föregångsland i att bryta mot befintlig systematik i strafflagstiftningen.

RFSL ser med oro på att ett undantag som Sverige gör om krav på dubbel straffbarhet för ett brott det inte råder någon internationell samsyn kring riskerar att inspirera andra länder att införa liknande undantag gällande kriminaliseringar som vi anser bryter mot mänskliga rättigheter. Det skulle exempelvis kunna innebära att hbtq-aktivister från Ryssland som deltar i aktiviteter i Sverige skulle kunna riskera att dömas för brott enligt Rysslands förbud mot ”propaganda för icke-traditionella sexuella relationer” vid hemkomsten om Ryssland skulle avskaffa sitt krav på dubbel straffbarhet för detta brott. Länder skulle även kunna känna sig anmodade att avskaffa kravet på dubbel straffbarhet gällande förbud mot att kvinnor ges tillgång till abort. Det är inte etiskt försvarbart att Sverige genom att agera i strid med internationell praxis kring undantag i nationell lagstiftning från kravet på dubbel straffbarhet skulle kunna väcka intresse bland andra länder att göra undantag från kravet i sina lagstiftningar avseende handlingar som inte betraktas som brottsliga i Sverige.

Straffet vid brottet köp av sexuell handling av barn bör skärpas

RFSL välkomnar förändringar som stärker skyddet av barn mot sexuella övergrepp och tillstyrker den föreslagna lagskärpningen (i kapitel 4.7.2, sid 153). RFSL anser att böter inte längre ska finnas i straffskalan för brottet köp av sexuell handling av barn. Detta för att tydligt markera att utnyttjande av en ung person under 18 år är ett allvarligt brott. RFSL tillstyrker vidare den föreslagna gradindelningen av brottet på så sätt att ett grovt brott införs, anser att förslaget följer brottsbalkens systematik och gällande föreslagen påföljd, med fyra års fängelse som straffmaximum för det grövre brottet, håller sig proportionerligt i jämförelse med andra straff. RFSL tillstyrker även förslaget om att brottet bör benämnas som utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Ändring av rubriceringen tydliggör utnyttjandet av barn och belyser att det aldrig kan vara fråga om samtycke mellan jämbördiga parter.

Flertalet studier visar att hbtq-ungdomar oftare har sex mot ersättning än andra unga. Det är av stor vikt att öka kunskapen om hbtq-personer och sexuell utsatthet så att yrkesverksamma i största möjliga utsträckning står för ett tryggt och professionellt bemötande.

Yrkesverksamma får inte riskera missa hbtq-ungdomar eller missa insikt om sexuell utsatthet på grund av normativa antaganden om sexualitet och/eller könsidentitet och könsuttryck. I RFSL Ungdoms rapport *Sex för X* (2015) framkommer att sex mot ersättning var vanligast bland cis-killar och näst vanligast bland personer med transerfarenhet.

Befolkningsrepresentativa studier bekräftar att cis-killar har erfarenheter av sex mot ersättning i större utsträckning än vad cis-tjejer har. RFSL efterfrågar insatser som stärker kunskaperna om utsatta killar och transpersoner. Insatser behövs i det sammanhanget särskilt för att förhindra att asylsökande ensamkommande pojkar försätts i situationer då de utnyttjas genom sex mot ersättning som en väg ut ur ekonomisk utsatthet. Alla brottsoffer ska vara trygga med att möta en kompetent och rättssäker process utan att riskera heteronormativa antaganden som riskerar osynliggöra utsatthet.

Oaktsamhetskravet för gärningsmän beträffande brottsoffrets ålder vid sexualbrott mot barn

RFSL tillstyrker utredningens förslag (i kapitel 5.8.3, sid 269) om att skärpa oaktsamhetskravet för gärningsmän beträffande brottsoffrets ålder vid sexualbrott mot

någon under en viss ålder genom att införa straffansvar då gärningsmannen ”varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade uppnått den åldern”. Det råder idag stor variation i domstolarnas oaktsamhetsbedömningar utifrån nuvarande skrivning i lagen om att även ”den som inte insåg men hade skälig anledning att anta” att någon var under en viss ålder ska dömas för brottet. Det finns således betydande skäl att förtydliga skrivningen i lagen i syfte att uppnå större tydlighet kring hur domstolarna ska döma.

RFSL önskar se en förstärkt tydlighet kring kroppsutveckling i de vidare förarbetena till en lagändring och efterfrågar att det inte ska finnas något som helst utrymme att ta hänsyn till målsägandens kroppsutveckling för att bedöma gärningsmannens skuld. Barn ska alltid skyddas mot vuxnas övergrepp, oavsett kroppsutveckling, och det får inte finnas utrymme för tolkning på den punkten då det riskerar att drabba olika individer och grupper. RFSL efterlyser därför en tydligare skrivning om detta i en kommande lagändrings vidare förarbeten i syfte att ytterligare stärka rättssäkerheten.

Frida Sandegård
Förbundsordförande RFSL

Magnus Kolsjö
Vice förbundsordförande RFSL

Lars Jonsson
Politisk handläggare